

MACBETH IN ROMANIAN. THE CARP TRANSLATION

Daniela Maria Marțole, Assist. Prof., PhD Candidate, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: Shakespeare's Macbeth was translated in Romanian by at least nine translators, beginning with 1850, when the first Romanian translation was published, and ending with the year 2000. P.P. Carp, an important political and cultural figure of the second half of the 19th century Romania, was the second translator of the play, and the first to have used an English original version and not a French or German intermediary text. Our paper deals mainly with the first publication of his translation of the play in 1864 and touches upon the second and the third editions published in 1886 and 2005, respectively. We focus on the way in which some major and accelerated changes in the Romanian language of the period are reflected in the text of the translation and, in spite of its subsequent severe criticism, on Carp's linguistic competence and literary skill.

Keywords: Macbeth, P.P. Carp, Romanian translation, linguistic change

Cea de-a doua traducere a dramei *Macbeth*, în limba română, este realizată de P. P. Carp, cunoscut în spațiul românesc mai degrabă pentru activitatea sa politică decât pentru cea literară. *Dicționarul general al literaturii române* menționează o primă lectură a piesei în toamna lui 1863, în locuința lui Carp, în fața unui grup format din T. Maiorescu, Iacob Negruzzi, Th. Rosseti și N. Burghel¹. În *Junimea și junimismul* Z. Ornea notează însă: „În același început de an 1864 (...) a avut loc și prima reuniune așa-zicând literară a societății încă neconstituită. E vorba de reuniunea convocată de Maiorescu la locuința sa pentru a audia traducerea lui Carp după *Macbeth*.”² Cert este faptul că, în 1864, iese de sub tipar, la Iași, la Imprimeria lui Adolf Bermann, sub semnătura lui Carp, versiunea în limba română a piesei *Macbeth*, cu mențiunea: „publicație a societății Junimea”. Carp traduce direct din engleză, el fiind la momentul acela singurul posesor al unui exemplar în original al operelor shakespeariene³. În *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, însă, se menționează influența unor versiuni germane: „A tradus, din Shakespeare piesele *Macbeth* și *Othello*, ajutându-se, uneori, și de tălmăcirea germană a soților (sic!) Dorothea și Ludwig Tieck”⁴. *Dicționarul general al literaturii române* preia informația ca atare, împreună cu părerea eronată că Dorothea era soția și nu fiica lui Ludwig Tieck.

A. D. Xenopol consideră că traducerea piesei *Othello* este mai reușită decât cea a piesei *Macbeth*⁵, pe când G. Călinescu afirmă în *Istoria literaturii române*: „a făcut oareșicare critică și a tradus *Macbeth*, *Othello*, însă rău”⁶. *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900* nuantează obiecțiile aduse traducătorului moldovean: „Tălmăcirile sale au numeroase imperfecțiuni prozodice, care împiedică fluentă lecturii, cu toate acestea, în ansamblu, fraza păstrează suflul amplu al originalului. Surprinzătoare este folosirea barbarismelor, atât de condamnate de junimiști.”⁷ În opinia noastră nu imperfecțiunile

¹DGLR, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, vol. al II-lea, C/D, p. 102-103.

²Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, Editura Eminescu, București, 1978, p. 37.

³Dan Grigorescu, *Shakespeare în cultura română modernă*, Editura Minerva, București, 1971, p. 132.

⁴*Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p.174

⁵ Dan Grigorescu, *Shakespeare în cultura română modernă*, Editura minerva, București, 1971, p. 132.

⁶ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Editura Minerva, București, 1985, p. 440.

⁷*Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 174.

prozodice împiedică fluența lecturii ci inconsecvența ortografică și anumite opțiuni lexicale, chestiuni pe care urmează să le discutăm.

Deși lucrarea lui Carp este tipărită cu alfabet latin, inconsecvențele la nivelul ortografic și ortoepic fac textul doar cu puțin mai ușor lizibil decât cel al lui Băjescu⁸, care, pentru un cititor al alfabetului chirilic, nu pune la fel de multe probleme ca textul lui Carp unui cititor în alfabet latin. Notăm câteva dintre aceste inconsecvențe: sunetul [î] este notat cu grafemul *î* în poziție inițială (*înainte*), cu *ê* în poziție mediană și finală (*pênê, urmê, iesê, sêmțuri*) dar îl găsim notat și cu grafemul *â*: *se uitâ* (p. 4), *sâ te apuc, te culcâ* (p. 26). Uneori semne grafice diferite ale aceluiași sunet fac distincția între cuvinte omofone, cum e cazul lui **nouă**: pronumele personal de pers. I plural, cazul dativ *noi* și numeralul *noê*. Grafemul *ê* notează și sunetul [ă]: *încê, mê duc, bêutura*. Conjunția *și* este redată atât prin *și* cât și prin *si*; la pagina 26, de exemplu, apare *si* de cinci ori și de trei ori *și*. Grupul de sunete [șt] este redat prin grupul *sc*: *vestesce, vorbesci, nesciința, pașesce*. [z] este notat cu **đ**, deși întâlnim și forma *di* („zi”), fără sedilă. Sunetul [ț] este uneori notat cu *ç*: *façe* („față”), *nesciința, greçoși, grațiosdar* apare scris și cu grafemul *ț*: *ț'a trimes, țerei, uitațivê, brați*. Sunetul [i] este notat cu *i* dar și cu *j*: *jubitul, jadului* (dar și *iadul*) și cu *y*: *yepuri, vroyeau, cruda'ncayerare, yartațimê, tayet*. Este posibil ca această lipsă de consecvență să fie parțial motivată de procesul defectuos al culegerii textului înainte de tipărire, ceea care ar explica, de pildă, apariția în text a cuvântului **adevăr(ul)** în trei forme diferite: *adêvêrul*(p.3), *adevêrul* (p.7), *adeveru* (p.11).

Carp folosește apostroful pentru a marca elidarea unui sunet: *d'in munciței mei crieri, d'înaintea, n'auđi, au si'nceptu, nu-ı, nu exist'așa lucru, c'așa*. Cratima leagă formele verbale de formele pronomiale atone enclitice sau proclitice: *distainuindu-mi, i-am pus, i-a gassit, le-am pregatit, sa-ți damuresplatire, te-aseptu, mi-a dat*. În unele cazuri cratima nu este folosită corect: *n-ea amagit*. De cele mai multe ori, apostroful marchează elidarea vocalei din cuvântul anterior: *d'eibunu, ț'a trimes*. În cazul imperativului verbul și pronumele sunt scrise legat: *dute, stingete, uitațivê*.

Deși M. Costinescu, vorbind de normele limbii literare în Moldova⁹, notează caracterul sporadic al cuvintelor în care **ă** protonic trece la **a** când silaba următoare conține un **á**, fenomenul este răspândit la Carp: *salbatic, îmbracate, aratarı, samana, disbarbațit, barbatul, tradare, batalii, sanatate, sama, samanat*, chiar și atunci când vocala tonică din silaba următoare nu este **á**: *pamentul, parea, placute, facute, tarie, tacere, picatur, lamurit, însarcinați, sarut*.

Diftongul **-eá** este redus la **-a** atunci când urmează după consoanele **r, t și m**, în general în poziție finală: *binefacêtorá, chibsuitórá, calatórá, numira, iubira, cercetara, parera, adunara, dorera, sêmțira, vinera, curta, sanatata, mórta, luma, vra, vrau*. În *Istoria limbii române literare. Perioada modernă*¹⁰, Mihaela Mancaș semnală fenomenul în lista de fonetisme regionale moldovenești,¹¹ însă acesta survine atunci când diftongul era precedat de una din consoanele din seria: *s, j, ț, ș, z, r*, responsabile și pentru velarizarea vocalelor **e** și **i**. La Carp forme velarizate (*rêle, oțêlitê, englisêsci, ofițêru*) apar în concurență cu formele etimologizante, cu timbru moale, ale consoanei: *resplatire, respuns, resturnare, prepastii, reu, remaneți*.

⁸Autorul primei traduceri a dramei Macbeth în limba română, publicată în 1850, cu alfabet chirilic de tranziție.

⁹M. Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p. 72.

¹⁰M. Mancaș, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea)*, Tipografia Universității din București, 1974, p. 38.

¹¹M. Mancaș consideră că acesta este un fenomen popular și nu regional, căci este înregistrat în mai multe regiuni ale țării.

Fenomenul închiderii lui **e** aton la **i** este prezent la prefixul **des-**: *dischiđi, descoperi, disbarbađit*, dar și în cazul altor cuvinte ca *fiarile, degitul, cuvintile, vorbile* (dar și *vorbe*), *meli, sali*. Apar însă frecvent forme concurente cu **e** : *tóte, nópte, unde, stare, departe*. În cazul lui *pe* recomandarea lui Seulescu de a face diferența între *pi* cu sens local și *pe* care arată direcția nu este respectată la Carp, forma *pe* fiind generalizată. *De* are însă un tratament diferențiat, deși nu consecvent. Carp pare să urmeze recomandarea lui Seulescu de a face diferența între conjuncția *di* (*di vor pote sa iasé la ivalé, di vomu unge, di nu amu isbuti*) și prepoziția *de* (*osebitele feluri de rele, de naravuri*). Există însă situații accidentale unde prepoziția și conjuncția sunt notate exact invers; dacă la pagina 10 apar notate conform regulii enunțate mai sus : *de ce mêmbracađi. cu strainépodóbê, di a fost întêlesu, di a adjuatat*, la pagina următoare norma se inversează: *di ce mi-a dat arvona isbutirei, di ce nu pot întêmpina ispita, de are sórtagandu*.

Conform Marianei Costinescu „fenomenul reducerii diftongului –**ěá** la –**e** (**ę**) este prezent la Seulescu („*zicea* se pronunță ca *zicé*’, (*eu*)*beu*) și la Măcărescu. (*a ședê, a tăcê, a vedê, dar grea, gemea*)”¹². În traducerea lui Carp sunt prezente forme ca: *stégul, regéscê, acésta, s’implinéscê, vregésca, resplatéscê, opréscê, némul, pamenténu, frécâ, voyéscê*, unde suntem de părerea că reducerea se produce doar în scris, **é** fiind convenția grafică pentru diftongul –**ěá**. Am identificat însă și forme care ar putea să redea reducerea diftongului și la nivelul pronunției, cum ar fi : pronumele personal de persoana a III-a: *unde este e acum?* (dar și *ea a vorbit*), articolul demonstrativ: *ce mai strictă virtute*, adjectivul pronominal posesiv **mea** : *pe viața me, reutatea me*, adverbul **prea** : *pre iute, pre plinê*, verbele **a lua** și **a vedea** la imperativ, persoana a doua singular: *ochiu, nu vede mana, ie or ce formê vraí*, verbul **a putea** : *di ar pute disface*, verbul **a bea** la infinitiv: *ne sêlesce a be etc..*

Diftongul –**őá** este de asemenea redus doar în scris și notat cu **ó**: *aprópe, fromósê, póte, grósê* („groază”), *óré, tóte, onóra, nóstrê*. Opțiunea pentru această convenție grafică are, desigur, rațiuni etimologice care stau și la baza notării cu **o** a unor cuvinte ca *morit, ocisu, ocigași* (dar și *ucigași*, p. 28), *orári, potere, portare*, subliniind dorința traducătorului de a atrage atenția asupra strămoșilor latini ale acestor cuvinte: *moriri, occidere, orare, potere, portare*. Tot astfel se explică prezența formelor *adunc, adunci, aduncul* (>lat.*aduncus*). Influența etimonului se face simțită și în cazul cuvântului **gât**, provenit din slavul *glŭtŭ* („înghițitură”), care la Carp apare sub forma *gutu, gutlegui* „gâtlejui”.

Și în cazul diftongului –**ię** înregistrăm redarea dialectală –**e** după labială în cuvintele *pept, perde* („pierde”). În alte situații, însă, apare sub forma –**já**: *yartaciune*.

Gramaticile vremii conservă norma moldoveană în cazul cuvintelor **cîine**, **mîine**, care favorizează forma etimologică cu **î** (*cîne*), iar Seulescu admite și forma cu epenteză (*cîine*)¹³. La Carp, apar forme etimologice mai apropiate de etimon, diferite de cele validate de lucrările normative: *cane, mane*. Și în cazul cuvântului **mîină** traducătorul moldovean folosește o formă mai apropiată de etimon, *manê*, cu pluralul *mane*.

În cazul consoanelor remarcăm:

- rostirea dură a lui **ț** și **s**: *ođêlitê, englisêsci, ofiđeru, sama*, atestată la Seulescu dar considerată neliterară în gramaticile ulterioare¹⁴;

- preferința pentru consoana surdă în cuvinte ca: *bisuesc, buse, necasuri, adsverlimu, grósê, sdrobot, isvorul, sgomotul*; cu excepția primului, care este de origine maghiară și a celui de-al doilea, care este cuvânt autohton, de origine traco-dacă, toate celelalte sunt de origine slavă; fenomenul apare însă și la cuvinte de origine latină: *sboru, accusađi*;

¹²M. Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p. 72.

¹³M. Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura didactică și pedagogică, 1979, p. 73.

¹⁴Ibidem.

- consoana [j] este redată prin grafemul **g** în cuvinte ca: *miglocul* (cu forma asimilată *moglocul*), *primegdie*, *drogdia*, *vragitoare*, *mogici*, *vitegia*, *pagii*; am înregistrat forme cu fonetismul regional **ğ** (care respectă norma enunțată de Heliade): *împregiurări*, *in pregiurul*, forme intermediare ca *adjunge*, precum și cuvinte cu **j**: *judeca*, *juramentu*;

- notarea fricativei velare surde prin grupul **ch** în exemple ca: *s'odichnescu*, *chranitu*, *machnira*, *vêsduch*, *duchuri*;

- prezența unui **h** etimologic inițial în cuvinte ca: *hostaș*, *hosti*, *hoștire*, (> lat. *hostis*), *hóspe* (> lat. *hospes*) și *herou* (> lat. *heros*); în cazul cuvântului *harmasar* („armăsar” (> lat. *admissarius*) este vorba de o formă regională;

- lipsa palatalizării labialelor, care, după cum observă Mihaela Mancaș, era un fenomen destul de rar la scriitorii din epocă¹⁵; în schimb, am identificat forma *gnelu* („miel”, p. 80) care, pe lângă rațiuni etimologice (> lat. *agnellus*), ar putea fi explicată de încercarea de redare a palatalizării bilabialei **m**, [ń] din pronunția moldovenească.

- notarea cu grupul **ci/gi** a palatalelor ocluzive în exemple ca: *cip* „chip”, *descisă* „deschisă”, *ungier* „unghier”, *gimpu* „ghimpe” *scimbara* „schimbarea”, pe care Pia Brânzeu le consideră forme regionale din Transilvania de nord, folosite de Carp cu intenția de a contracara dominația formelor regionale moldovenești¹⁶. După părerea noastră, nu este vorba de o africativizare a palatalelor ocluzive, ci doar de o inconsecvență de notare a sunetelor palatale, dovedită de altfel de prezența în text a formelor concurente: *s'închid* (p. 20), *sê chiamê* (p. 31), *deschide pórtă* (p. 32).

La nivel morfologic am identificat:

- terminația în **-ei** la genitiv-dativul substantivelor astăzi terminate în **ii**: *cerera iubirei*, *relele naturei*, *lacrima durerei*, *datoriile noastre (...) ș'ațărei*, *aduncul linescei*, *viaței*, *s'ascund lumei o faptê*;

- încercarea de adaptare morfologică a unor substantive englezești, proprii sau comune: *adjutatu de Carniși de Galoni*, *portați de grigeLadyi*, *acuș vine și thanul*;

- prezența substantivului *sperare* și a antonimului său *desesperare*: *d'intr'unuisvoru/ Ce promittea sperare, eși desperare* (p.3); *era sperara batê* (p. 22). Într-un studiu asupra limbii lui Alecsandri, G. Ivănescu motivează predilecția pentru substantivul *sperare* „prin tendința generală a intelectualilor epocii de a întrebuița substantive provenite din infinitivele lungi, acolo unde noi întrebuițăm substantive de altă origine [...] dar și prin aceea că *sperare* se găsește în opoziție cu *desperare*”¹⁷. La Carp, forma *desesperare* este desigur motivată de echivalentul francez *désespoir* și e unul din multele barbarisme prezente în text.

-forme variabile ale articolului posesiv, care însă sunt adesea în dezacord cu substantivele pe care le determină: *a Norvegilor rege*, *al pecatului mume*, *al iadului puteri*, *a tei fii*, *al Domnului pađire*, *bóla lor a învins or ce cercare-al artei*, *al Scoției machnira*. În unele cazuri articolul posesiv este interpus în construcția genitivală imediat după o formă substantivală sau adjectivală articulată cu articol hotărât : *pecatul a nerecunoștinței*, *fatala a regelui intrare*, *oceanul a marelui Neptun*;

- adjectivul *frumos* apare în text în alternanță cu forma etimologică *formos*;

- formele de dativ ale pronumelui personal *mi*, *ți* sunt folosite ca forme accentuate: *mi da înfiorare*, *ți spun*;

- pronumele (adjectivul) posesiv de persoana a II-a și a III-a singular au forma *teu*, *a tei*, *al seu*, *ai sei*;

¹⁵ M. Mancaș, *op. cit.*, p. 38.

¹⁶ P. Brânzeu, „Recycling Old texts: Petre P. Carp's Translation of *Macbeth* (1864)” în *Shakespeare in Nineteenth-Century Romania*, Monica Matei-Chesnoiu (ed.), Humanitas, București, 2006, pp 28-49, p. 39.

¹⁷ G. Ivănescu, *Studii de istoria limbii române literare*, Junimea, Iași, 1989, p. 103.

- pronumele demonstrativ de apropiere **acesta** apare și cu forma regională *ista*: *castelul ista*; în alte cazuri : *acesta sgêrciciune* (p.81)
- pronumele demonstrativ de diferențiere are forme ca *ele alte* „celelalte”, *elaaltu* „celălalt”, *ciîlâlî* „ceilalți”, în ciuda formelor sudate recomandate de gramaticile vremii¹⁸ : *celalalt* (la Măcărescu); forme de asemenea nesudate apar în cazul pronumelor nehotărâte compuse: *orî ce, or cine*;
- pronumele negativ **nimeni** apare la nominativ cu forma *nime*. iar la genitiv/dativ cu forma *nimerui*;
- adjectivul de întărire are o formă invariabilă **însuș**: *noi însuș, în însuș ochii tei, însuș cerul*; am identificat și construcția *însușa ființe* (p. 95), „propria lui ființă”, în care adjectivul se acordă în gen cu substantivul determinat;
- verbul „a fi” la persoana I, indicativ prezent este *sum*: *sum deplin hotarîtu, nu sum eu than de Cawdor?*;
- forme verbale omonime de persoana I-a singular și a III-a plural, deși rare, apar în text: „slabaciunelenostre, ci *sufferu* de-a fi gôle”(p. 37), „ceci *asceptu* mulți saraci de la el lecuire”(p. 84);
- participiul perfect al verbului „a smulge” este *smult* : *de la sinu i-aș fi smult* (p.22);
- forma de conjunctiv prezent a verbului *a da* este la persoana a III-a *sa dee*: *mult mai ușoru va pote mana me/cu purpurê sa dee numerósele mari* (p. 30), *sa sê dee lui Macbeth potera suveranê*(p. 40); în gramatica lui Seulescu este singura formă înregistrată, în gramaticile de mai târziu apare și varianta sudică *să dea*¹⁹;
- deși Mariana Costinescu înregistrează o serie mai lungă de verbe care prezintă forme iotacizate, la Carp înregistrăm astfel de forme doar în cazul verbelor *a pune, a părea, a cere, a rămâne*: *sa mē pue pe tron* (p. 11) *sa ne paie nimic* (p.39), *vom face ce ne cei*(p.48), *sa remai eu curatu* (p.48), *remaie dar cu noi* (p.51), *puind mana vrajmaș* (p.77);
- verbul *a nevoi* este folosit în locul locuțiunii *a avea nevoie*: *eu nevoeam mai mult, al Domnului pađire* (p.29);
- prezența sufixului –ez la verbe care I-au înlăturat ulterior: *salutédê pe Macbeth, nu speredî a vede*. Potrivit Mihaelei Mancaș fenomenul era prezent la toți scriitorii de la sfârșitul secolului al XIX –lea și se datorează caracterului recent al cuvintelor în limbă²⁰;
- adverbul de loc *aici* apare cu forma *aci*.

La nivel lexical traducerea lui Carp este locul extremelor. Pe de o parte se pot se pot identifica termeni *regionali*, care arată apartenența traducătorului la un anumit spațiu lingvistic, de tipul: *gusgan* „șobolan”, *barabane* „tobe”, scoboritori „urmași”, *doftor, vadar* „marinar”, *arvonê* „avans”, curciocar „certăreț”, *a murui* „a murdări”, *hîdê* „urâtă”, *doleu* „încet în mișcări”, *a chiti* „a spera, a ținti un anume scop”, *a habuci* „a căsăpi”, *a priboi* „a împodobi”. Pe de altă parte, textul abundă în cuvinte de origine latino-romanică, care dovedesc preocuparea traducătorului pentru îmbogățirea și cultivarea limbii, încercarea de a folosi în limba scrisă influența binefăcătoare a limbilor cu care oamenii de cultură români veneau în contact și, mai ales, de a susține, cu orice preț, latinitatea limbii române. Prezența, în traducere, a barbarismelor, pentru care Carp a fost criticat atât de contemporani cât și de urmași, este o urmare a tendinței generale din epocă de modernizare și de „relatinizare” a limbii. Am identificat în text cuvinte latinești cu forma din original sau cu o formă apropiată de etimonul latinesc: *sum, anima, mane, đia, hospe, angeli, formosul, pamentul, venturi, cuvent, pecatul*. În ciuda faptului că textul lui Carp este o traducere după un original englezesc, franțuzismele ocupă un loc important în lucrare. Acest fapt se datorează de

¹⁸M. Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p. 76.

¹⁹Idem, p. 77.

²⁰Mihaela Mancaș, *op. cit.* p. 43.

asemenea orientărilor latiniste: „deșteptarea sentimentului latinității i-a făcut pe români să privească spre Franța și marea ei cultură ca la ceva foarte apropiat, înrudit și, în același timp, ca la o virtualitate de împlinire a propriilor posibilități. Astfel, pentru români, cultura și limba franceză au devenit surse firești și permanente.²¹” Unele dintre elementele lexicale de proveniență franceză, sau create după modelul francez, cum ar fi *carta* „hartă”, *futurul*, *îndemnatrice* „femeie care îndeamnă”, *francesê* „franchețe”, *inimic* „inamic”, *propise* „propice”, *novisu* „novice”, chiar dacă nu rămân în limbă, dovedesc caracterul modelator pe care franceza îl are în procesul evolutiv al limbii române. Alte cuvinte, ca *breșe*, *rétortê*, *a simula*, *a conjura*, *a combate* intră în circuitul limbii române literare moderne. O altă categorie cuprinde cuvinte care s-au păstrat în limbă dar care apar în dicționare ca forme învechite sau rare, cum ar fi verbul *a paradosi*, *a priboi*, *a se sfeti* „a se arăta, a ieși la iveală”, *prepus* „bănuială, presupunere”, *banieră* „drapel militar feudal”, *sênet* < turc. *senet* „act, document, hrisov” etc. Verbul *a paradosi* „a preda”: „paradosimu noi lecția de sangê” (p. 20) este important prin sufixul neogrecesc *-osi*, singurul element de această origine pe care-l adaugă la inventarul influențelor lingvistice din traducerea lui Carp. Verbul *a priboi* apare în NDLR cu definiția „a găuri sau a lărgi o gaură cu priboiul”, însă acest sens nu pare să coincidă cu cel folosit de Carp: „Demnu de a fi rebelu, c’ășaeîl *priboiescu* /Relele naturei, ci sporind êl încunguru”. Al treilea sens al substantivului *pribói*: „plantă erbacee [...] care crește prin locuri pietroase, fiind uneori cultivată ca plantă decorativă” ne sugerează posibilitatea existenței unui verb cu sensul de „a împodobi”, care ar da sens frazei lui Carp.

La nivel sintactic trăsătura dominantă este topica inversată, în special în cazul determinării atributive, care, potrivit Mihaelei Mancaș, este „cea mai simplă inversiune”, „cel mai simplu ‚șablon’ al poeziei²²”. Construcții ca : *laconici prooroci*, *hîdê umbrê*, *aerescul légen*, *scumpe thanu*, *triste locuri*, *regéscê sperare*, *sbêrcitele buse*, *mari proorociri*, etc., ar putea fi explicate de modelul englezesc al determinării atributive, în care determinantul precede substantivul determinat: *imperfect speakers*, *horrible shadow*, *pendent bed*, *worthy Thane*, *blasted Heath*, *royal hope*, *skinny lips*, *great prediction*, mai ales că inversiunea se produce și în cazul determinărilor substantivele genitive: *a vóstrê favôrê*, *a vóstrê dușmanie*, *a Norvegilor rege*, *a Bellonei nebiruitul miru*. Procedul inversiunii însă, „este legat de ideea de poezie, atât în poezia populară, cât și în limba poezilor din generația care l-a precedat pe Eminescu, începînd cu versurile Văcăreștilor și continuînd cu Grigore Alexandrescu, Heliade, Bolintineanu sau Alecsandri.²³” Ca dovadă, Carp folosește inversiunea chiar și atunci când în original nu există o construcție atributivă similară: *cruda ’ncayerare* pentru *the broil*, *placute vorbe* pentru *things that do sound so fair*, *a vremilor sêminți* pentru *the seeds of Time*.

Deși nu este un fenomen generalizat, semnalăm prezența în text a unor forme analitice în cazul unor atribute: „baba *de vadaru*”, „carta *de vadaru*”, „mana me *de caleu*” și complemente: „unde stégul norvegu/ Falaind, insulta *pe ceru*”(flout the sky), „apropé de malu/Sdrobesce *pe vasu* puternicul valu”, „sa lipsascê *pe nópte*/ De grosava tacere”, „Barbatul sêu conduce *pe tigrul* la Alepu”, „vorbiți și *catra mine*”, „Vestesc *catra rege*”. Acestea din urmă pot fi exemple de calc sintactic după complementul indirect cu prepoziție englezesc: *speak then to me*, *say to the King*, însă Mihaela Mancaș menționează folosirea formelor de dativ analitic în opera unor scriitori din secolul al XIX-lea, pe care o consideră o marcă a oralității stilului.²⁴

²¹Ioan Oprea, Rodica Nagy, *Istoria limbii române literare. Epoca modernă*, Editura Universității Suceava, 2002, p. 269.

²²M. Mancaș, *Limba artistică românească în secolul al XIX-lea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p.186.

²³Ibidem.

²⁴Idem, p.148

La nivelul frazei am identificat un alt exemplu de topică anormală în cazul circumstanțialei de scop la negativ, unde negația precede subiectul propoziției subordonate, fiind pusă între termenii locuțiunii conjuncționale *ca să* : „Si tu o nópte vinê,.../Ca **nu** cuțêtu meu, sa pôte vede rana/Ce însuș a facut, ca **nu** cerul sa pôte/ resbate...” (p.17); „Pamentu nestrêmutatu, n’auđi passul meu/(...)ca **nu** pietrele tale/(...) sa lipsascê pe nópte/ De grosava tacere...” (p. 27); „Trebuı, sa te desbraci, ca **nu** fiind sêlitu/A te-arata, sa vadê, cê nu erai culcatu!” (p.31).

În 1886, Carp publică traducerea piesei la București, la Stabilimentul Grafic Socec&Teclu, cu mențiunea „edițiune corectată”. Publicarea traducerii în spațiul muntean, după mai bine de douăzeci de ani, oferă un teritoriu fertil de analiză, cu atât mai mult cu cât, între timp, în 1869 și în 1877, apăruseră cele două părți ale primei gramatici academice, precum și alte lucrări normative care stau mărturie pentru interesul intelectualilor vremii de a stabili normele unei limbi literare supradialectale. Corecturile din această a doua ediție demonstrează receptivitatea lui Carp atât la schimbările din limba scrisă cât și la criticile care i s-au adus după publicarea primei traduceri. Spre deosebire de traducerea din 1864, cea din 1886 este ușor de citit, convențiile grafice sunt mai unitare și sunt respectate cu mai multă consecvență.

Se menține folosirea variabilă a semnelor grafice pentru notarea sunetelor românești [ă] și [î]. [ă] este notat atât cu *ă*: *adună, împreună, găsim, vrăjitoare, luncă, scăpat, desbărbătat, năvălire*, cât și cu *ě*: *sěu, věr, ne’nvělui, amăndoě*. În cazul lui [î] dispare grafemul *ı* iar sunetul este redat prin *i* în poziție inițială: *il, in, intr’amurgul, invins, îndărjire, incet, indoit, insă, intocmai*, dar și în alte situații: *urit, nehotărită, zımbind, sînginește*, iar în poziție mediană este redat atât prin *ă*: *cănd, căștigată, cămpie, sänge, ingănă, paralisându-și, se’ntălnește, sfântul*, cât și prin *ě*: *stěmpărată, cuvěnt, věnturi, fěnul*. Conjuncția *și* și grupul *șt* sunt scrise invariabil ca astăzi. Sunetul [z] nu mai este redat prin *di* sau *đi* ci doar prin grafemul *z* iar sunetul [ț] este notat doar cu *ț*.

În 2005, editura Cartex 2000 reeditează traducerea lui Carp din 1886. Pe pagina de gardă a cărții apare mențiunea: „au fost operate modificări privind ortografia aprobată de Academia Română.” Din păcate, însă, lipsa unui principiu coerent care să stea la baza acestor modificări, precum și absența unui aparat critic minimal care să justifice alterarea textului lui Carp, anulează orice beneficiu pe care o traducere intralingvistică ar reprezenta-o pentru cititorul contemporan. Transformări ca: *doftor scot>doctor scoțian, aparițiuni>apariții, giurul> jurul, elelalte>celelalte, perde>pierde, păre>părea* înlătură bariera ortografică de o sută de ani și sunt menite să faciliteze actul lecturii. Confuzia survine atunci când cuvinte și sintagme ca: *un joc al fantaziei, cridă, a inimei simțiri, vecnicia, pumnarii „pumnalele”* rămân nemodificate, scopul de a alinia textul la normele Academiei fiind doar parțial atins. Mai gravă ni se pare intervenția la nivel lexical, direct în text și nu prin note explicative, care survine cu aceeași indolentă lipsă de consecvență. Dintr-o pornire pudibondă, editorul schimbă *a rebelului curvă* din replica ostașului (I.2) cu *a rebelului amantă*, însă păstrează versul *mână de prunc de-o curvă născut* din actul IV nealterat, căci apartenența la unul din descântecele vrăjitoarelor, concepute în versuri rimate, a împiedicat găsirea unui sinonim potrivit. Înlocuirea subiectului multiplu *Carni și Galoni* cu *dușmani*, precum și transformarea sintagmei *Carni nerușinați* în *cei nerușinați*, duc la ideea că această ediție a fost publicată fără ca textul englezesc să le fie cunoscut editorilor. Un alt exemplu care justifică această concluzie este reluarea, în ediția Cartex, a unei greșeli de tipar la Carp : *văzând a voastră babă* în loc de *văzând a voastră barbă*. Găsim de-a dreptul impardonabile greșelile de copiere din textul Cartex. Astfel, *o tristă sentinelă* devine, în ediția Cartex, *o tristă sentineală, iar blidul cel mai seșos „nutritiv”* devine *blidul cel mai setos*.

O astfel de întreprindere este, după părerea noastră, complet inutilă pentru specialiști și de-a dreptul păguboasă pentru cititorul nespecializat, pentru care ediția Cartex ar putea fi prima sau singura variantă a piesei *Macbeth* în limba română la care are acces. Considerăm că în cazul reeditării traducerilor mai vechi prezența unor date biografice care să plaseze traducerea în contextul istoric și sociocultural adecvat este necesară și utilă. Textul lui Carp din 1886 nu este, la modul global, cea mai strălucită traducere în limba română, însă, cu excepția unor particularități ortografice și a unor opțiuni lexicale, nu pune nici un fel de problemă cititorului contemporan. Replica lui Malcolm de la sfârșitul actului IV este demonstrativă în acest sens:

Mai bărbătește sună așa cuventul teu/Aidem acum la rege, oștirea este gata/S'așteaptă, ca să plece, înalta învoire./Iar Macbeth este copt și bun de secerat./Puterile cerești au pregătit cuțitul,/Înfrângeți deci durerea, fii vesel de se poate,/Căci tot la zi ajunge și cea mai lungă noapte.

Traducerile lui P.P. Carp sunt mostre de limbă română literară aflată într-un proces efervescent de definitivare. Secolul al XIX-lea reprezintă pentru limba română literară și, implicit, pentru cultura română, o perioadă de mari transformări, similare, ca importanță, cu schimbările prin care trece limba engleză la început de secol XVII, când Shakespeare își scria tragediile. Dramaturgul a introdus în cultura engleză un model lingvistic și, nu întâmplător, perioada timpurie a englezei moderne mai poartă și numele de *Shakespeare's English*. Traducerea textelor lui Shakespeare în limba română este, prin urmare, un act lingvistic semnificativ dar și o întreprindere culturală, care conectează cultura română la valorile occidentale și are ca scop alinierea la un spațiu lingvistic și cultural european.

BIBLIOGRAFIE

Brînzeu, Pia, „Recycling Old Texts: Petre P. Carp's Translation of *Macbeth* (1864)”, în *Shakespeare in Nineteenth-Century Romania*, Monica Matei Chesnoiu (ed.), Humanitas, București, 2006, pps 28-49.

Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Editura Minerva, București, 1985.

Costinescu, Mariana, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979.

Coteanu, Ion, Bidu- Vranceanu, Angela, *Limba română contemporană, vol. II, Vocabularul*, Editura didactică și pedagogică, București, 1985.

Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979.

Dicționarul general al literaturii române, vol. Al II-lea, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.

Dobson, Michael, Wells, Stanley, *The Oxford Companion to Shakespeare*, OUP, 2011.

Dragomirescu, Gheorge, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975.

Grigorescu, Dan, *Shakespeare în cultura română modernă*, Editura Minerva, București, 1971.

Ivănescu, George, *Studii de istoria limbii române literare*, Junimea, Iași, 1989.

Kermode, Frank, *Shakespeare's language*, PenguinBooks, 2000.

Levițchi, Leon, *Manualul traducătorului de limba engleză*, București, Teora, 1993.

Levițchi, Leon, *Studii shakespeariene*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976.

Mancaș Mihaela, *Istoria limbii române literare. Perioada modernă (secolul al XIX-lea)*, Tipografia Universității din București, 1974.

Matei Chesnoiu, Monica (ed.), *Shakespeare in Nineteenth-Century Romania*, Humanitas, București, 2006.

Noul dicționar universal al limbii române, ediția a treia/Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu – București-Chișinău: Litera Internațional, 2008.

Oprea, Ioan, Nagy, Rodica, *Istoria limbii române literare. Epoca modernă*, Editura Universității Suceava, 2002.

Ornea, Z., *Junimea și junimismul*, Editura Eminescu, București, 1978.

Shakespeare, William, *Macbeth: tragedie în cinci acturi*, traducere de P.P. Carp, Iași, Imprimeria Adolf Bermann, 1864.

Shakespeare, William, *Macbeth: tragedie în cinci acte*, București, Editura librăriei Socecu & Co, 1886.